

**ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ
ТАҲЛИЛИ**

UZBEKISTAN LAW REVIEW

**ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
УЗБЕКИСТАНА**

ИЛМИЙ ТАҲЛИЛИЙ ЖУРНАЛ	SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL	НАУЧНО АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
--------------------------------------	--	--

**2024
№4**

Юсупджанова Гулноза Илхомовна
ТДЮУ Жиноят процессуал-ҳуқуқи
кафедраси ўқитувчиси

ХАБЕАС КОРПУС – ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ КАФОЛАТИ

Аннотация. Ушбу мақолада Habeas Corpus, суд назорати тўғрисида олимларнинг фикрлари ва қарашлари таҳлил қилинган, шунингдек жиноят процессида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишда суднинг ролини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилди.

Калит сўзлар: “Habeas corpus”, суд назорати, шахс ҳуқуқ ва эркинликлари.

Abstract. This article analyzes the opinions and views of scholars on judicial oversight. It also presents proposals and recommendations for enhancing the court's role in protecting individual rights and freedoms within criminal proceedings.

Keywords: Habeas corpus, judicial control, human rights and freedoms

Аннотация. В данной статье анализируются мнения и воззрения ученых о судебном контроле, были также внесены предложения и рекомендации по повышению роли суда в защите прав и свобод личности в уголовном процессе.

Ключевые слова: “Habeas corpus”, судебный контроль, права и свободы человека

Кириш

“Habeas corpus” институти - махсус қонунчилик ҳужжати ҳисобланиб, 1679 йил 26 майда Англия парламенти томонидан қабул қилинган. Ушбу ҳужжатга кўра, қўриқчилар, қамоқхоналар ёки шахсни ушлаш ёки ҳибсга олишда иштирок этган бошқа шахслар ушлашга рухсат бериш тўғрисида қарор қабул қилиш учун ушланган шахсни лордга ёки судьяга олиб келишлари керак эди. Айбланувчи ёки гумон қилинувчини ушлаб туриш тартиби устидан суд назоратини ўрнатиш жиноят процессида шахснинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда катта аҳамиятга эга.

Суд назорати институти Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 9-моддасида мустаҳкамланган. Ушбу моддага мувофиқ жиноий айблов бўйича ҳибсга олинган ёки ушлаб турилган ҳар бир шахс зудлик билан судья ёки қонун бўйича суд ҳокимиятини амалга ошириш ҳуқуқи бўлган бошқа мансбдор шахс ҳузурига келтирилади ва оқилона муддатда суд муҳокамаси ўтказилиши ёки озод қилиб юборилиши ҳуқуқига эга. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 9-моддасида ҳеч ким асоссиз қамалиши, ушланиши ёки қувғин қилиниши мумкин эмаслиги қайд этилган.

“Habeas corpus” институти Ўзбекистонда 2005 йил Президент фармони билан, қамоққа олишга санкция бериш ҳуқуқи судларга ўтказилганда жорий

этилган. Кейинги йилларда тергов устидан суд назоратининг ушбу шакли процессуал мажбурлов чораларини қўллаш билан боғлиқ бўлган бир қанча ваколатларнинг судларга ўтказилиши натижасида кенгайтирилди. Янги таҳрирдаги Конституциямизнинг 31-моддаси 4-5 қисмларида, ҳар ким уй-жой дахлсизлиги ҳуқуқига эгаллиги, ҳеч ким уй-жойга унда яшовчи шахсларнинг хоҳишига қарши кириши мумкин эмаслиги, уй-жойга киришга, шунингдек унда олиб қўйишни ва кўздан кечиришни ўтказишга фақат қонунда назарда тутилган ҳолларда ва тартибда йўл қўйилиши ва уй-жойда тинтув ўтказишга фақат қонунга мувофиқ ва суднинг қарорига асосан йўл қўйилиши белгилаб қўйилди.

2024 йилнинг 10 июнь куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тезкор-қидирув ҳамда тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармони қабул қилинди. Мазкур фармонга кўра, 2025 йил 1 январидан жиноят ишлари бўйича туман, шаҳар судларида тергов судьяси лавозими жорий қилинди. Улар судга қадар иш юритув даврида процессуал қарорларга санкция бериш масаласини кўриб чиқади.

2025 йил 28 январь куни имзоланган “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтиришга қаратилган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни билан тергов судьясининг ваколатлари белгиланди. Мазкур қонун асосида Жиноят-процессуал кодекси ҳам бир қатор ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди. Жумладан, Жиноят-процессуал кодекси янги 31-1-модда билан тўлдирилиб, тергов судьясининг ваколатлари белгиланди. Унга кўра, тергов судьяси яққа ўзи иш тутиб, Кодексад назарда тутилган тартибда судга қадар иш юритиш босқичида шахснинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши устидан суд назоратини амалга оширади.

Суд назорати институти АҚШ, Германия, Италия, Испания, Австрия, Буюк Британия, Португалия ва бошқа мамлакатлар Конституцияси нормаларида акс этган. Жумладан, Германия Федератив Республикасининг Жиноят-процессуал қонунчилигида тинтув ўтказиш тўғрисидаги қарор фақат судья томонидан чиқарилиши белгиланган бўлиб, фақатгина кечикиш хавфи мавжуд бўлган тақдирдагина буни прокуратура чиқаришга ҳақли. Шу билан бирга, бир қатор давлатларда қабул қилинган қарорнинг ҳолислигини таъминлаш учун жиноят ишини тергов қилиш устидан суд назоратини амалга оширадиган, тергов ҳаракатлари ва эҳтиёт чораларига рухсат берувчи махсус тергов судьяси лавозими мавжуд. Мазкур лавозим Германия, Австрия, Италия, Бельгия, Голландия, Латвия, Литва, Қозоғистон, Қирғизистон ва бошқа давлатларда жорий этилган бўлиб, айниқса Францияда ўз фаолиятини муваффақиятли амалга ошириб келмоқда. РФ ЖПКда ҳам уй-жойда тинтув ўтказиш ва айрим ҳолатларда

шахсий тинтув ўтказиш ҳам суднинг қарори билан амалга оширилади. Агар турар жойни кўздан кечириш, турар жойда тинтув ўтказиш ва олиб қўйиш, шунингдек шахсий тинтув терговчининг қарори асосида суд қарорини олмасдан амалга оширилса, терговчи Россия Федерацияси Жиноят-процессуал кодексининг 165-моддасига биноан судья ва прокурорни ушбу тергов ҳаракатини амалга оширган вақтидан бошлаб уч суткадан кечиктирмай хабардор қилиши лозим. Ушбу хабарнома дастлабки тергов олиб борилаётган ҳудуддаги туман судининг судьяси томонидан яқка тартибда ёки тегишли даражадаги ҳарбий суд томонидан кўриб чиқилади. Хабарномага тергов ҳаракати тўғрисидаги қарорнинг нусхалари ва тергов ҳаракати баённомаси илова қилинади. Ушбу хабарномани қонунда назарда тутилган муддатда олган судья амалга оширилган тергов ҳаракатининг қонунийлигини текширади ва унинг қонунийлиги ёки ноқонунийлиги тўғрисида қарор қабул қилади. Агар судья амалга оширилган тергов ҳаракатини ноқонуний деб топса, бундай тергов ҳаракати давомида олинган барча далиллар ЖПКнинг тегишли моддасига мувофиқ йўл қўйилмайдиган далиллар деб топилади.

Жиноят-процесси доктринасида тинтув пайтида суд назорати зарурлиги ҳақидаги мунозаралар турли баҳсларга сабаб бўлган. Баъзи процессуалист олимлар суд назорати функцияси суднинг ҳуқуқий давлатдаги ваколатларига мос бўлмай айблов ва ишни ҳал қилиш функцияларининг бирлашишига олиб келади, деб айтадилар. Россиялик олим М.К. Свиридовнинг фикрича, суд битта функцияга эга бўлиши керак – жиноят ишини моҳиятан ҳал қилиш ва конституциявий ҳуқуқий назоратни ҳисобга олган ҳолда, бу ишни конституциявий судловга боғлаш ёки федерал судлар таркибда конституциявий ишлар бўйича махсус конституциявий раёсатларни тузиш кераклигини таклиф қилади [1].

Суд назоратини дастлабки тергов босқичига жорий қилиш жиноят процессининг бошқа босқичлари ўртасида узвий боғлиқликни вужудга келтиради, натижада назоратнинг сифати ошади, мақсадлар тизими самарали бўлади [2].

Баъзи олимларнинг фикрига кўра, суд назорати жиноят процессининг судгача бўлган босқичида дастлабки тергов органлари томонидан қабул қилинган қарорлар фуқароларнинг конституциявий ҳақ ҳуқуқларини бузганда юзага келади [3].

Н.А. Колоколов эса, “суд назорати функцияси фақат дастлабки терговга тааллуқли, яъни фақат шу босқичга хос” [4], дейди. О.В. Химичеванинг фикрича, суд назорати жиноят ишини кўзғатишда ва дастлабки терговда суд ҳокимиятининг фаолият йўналиши ҳисобланади. Шунинг учун ҳам уни жиноят процессининг функцияси деб айтиш мумкин. Унда суд текшириш, огоҳлантириш ва ҳуқуқни тиклаш тизимини ўз ичига олиб, дастлабки тергов органларининг шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклашга оид қарор ва ҳаракатларининг қонуний ва асослангандиган бўлишларини

таъминлашга хизмат қилади [5].

В.Н. Галузонинг таъкидлашича, суд назорати – суднинг мустақил жиноят процессуал функцияси бўлиб, ушбу функция ушлаб туриш, қамоққа олиш ва қамоқда сақлаш муддатини узайтириш тўғрисидаги қарорларнинг қонунийлиги ва асослилигини текшириш ва гумон қилинувчи ва айбланувчига нисбатан нотўғри қўлланилган мажбурлов чоралари учун тегишли мансабдор шахсларга нисбатан чора кўриш фаолиятдан иборат [6]. Н.Н. Ковтун ҳам, суд назорати жиноят процессининг мустақил институти ва суд фаолиятининг шакли деб, уни жиноят процессининг фаолият йўналиши эканлигини эътироф этади [7].

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, суд назорати ишни судга қадар юритиш учун масъул органлар томонидан конституциявий ҳуқуқларни чекловчи тергов ва процессуал ҳаракатлар, тезкор тадбирларни ўтказиш жараёнида қонунбузилишининг олдини олиш, шикоятларни кўриб чиқиш йўли билан бузилган ҳуқуқларни тиклаш вазифаларини бажаради. Шу боис ишни судга қадар юритиш устидан суд назоратини такомиллаштириш, амалдаги ЖПКда мавжуд суд назорати чегарасини кенгайтириш ва уни амалга оширишнинг процессуал тартибини аниқ белгилаш орқали суд назоратининг самарадорлигини ошириш мақсадга мувофиқ бўлади. Судьянинг ҳолислигини таъминлаш учун Германия, Австрия, Италия, Бельгия, Голландия, Латвия, Литва, Қозоғистон, Қирғизистон каби жиноят ишини тергов қилиш устидан суд назоратини амалга оширадиган, тергов ҳаракатлари ва эҳтиёт чораларига рухсат берувчи махсус тергов судьяси ваколатларини такомиллаштириш долзарб саналади. Албатта, бу ўринда “тергов судьяси” тушунчасига қуйидагича таъриф: “Тергов судьяси – бу жиноят ишларини юритишнинг судга қадар бўлган босқичларида фаолият олиб борувчи, айблов ва ҳимоя тарафининг ҳаракатларини мувофиқлаштириб ва назорат қилиб турувчи ҳамда уларнинг ўз ҳуқуқ ва ваколатларини амалга оширишлари учун зарурий шарт-шароитларни яратиб берувчи масъул мансабдор шахс ҳисобланади”, келтириш мақсадга мувофиқ. Айбланувчи ёки гумон қилинувчини ушлаб туриш тартиби устидан суд назоратини ўрнатиш жиноят процессида шахснинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Свиридов М.К. Соотношение функций разрешения уголовных дел и судебного контроля в деятельности суда // Правовые проблемы укрепления российской государственности, 2001. Вып. 7. С. 3-6.
2. Бойков А.Д. Третья власть в России. – М.: 2002. 224 б.
3. Слепнева Е.И. Проверка законности и обоснованности расследования в досудебных стадиях. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. – Волгоград.: 1998. Б.8.
4. Колоколов Н.А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования: реальность пер-

спективы.// Государство и право. 1998 №1. Б.32-33.

5. Химичева О.В. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Монография. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2004. Б.210.

6. Галузо В.Н. Судебный контроль за законностью и обоснованностью содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых на стадии предварительного расследования: Автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 1995. Б.15.

7. Ковтун Н.Н. Судебный контроль в системе уголовного судопроизводства России. Монография. Н.: Новгород, 2002. Б.43.

8. Юсупджанова, Г. 2021. Функции суда в системе уголовно-процессуальных отношений. Общество и инновации. 2, 11/S (дек. 2021), 155–165. DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp155-165>.

9. Yusupdjanova, G. . (2021). The Role And Functions Of The Court In Criminal Proceedings In The New Uzbekistan. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 3(11), 37–47. <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue11-07>